

Amnēzija

Arnis Balčus

"Cena, kas tika maksāta progresu vārdā, bija pagātnes dzīvesveida un vietas pasaulē sagraušana. Atbrīvošanās nenotika bez aktīvas sagraušanas. Un pagātnes sagraušana noveda līdz aizmiršanai"¹

Atceros laikus, kad 1980. gadu beigās, protestējot pret padomju iekārtu, pionieru kaklautu nomainīju atpakaļ pret prievīti. Tajā brīdī es aizmirsu, ka vēl pirms nedaudz vairāk nekā gada uzņemšana pioneros bija viens no manas dzīves svarīgākajiem notikumiem. Tolaik viss, kas asociējās ar padomju ideoloģiju un identitāti, tika pamazām izstumts no ikdienas dzīves. 1991. gadā Latvija atguva neatkarību un dažu gadu laikā atbrīvojās no pieminekļiem, zīmēm, cilvēkiem un citām liecībām, kas pauž Latvijas kā PSRS republikas identitāti, kā arī pārrakstīja valsts vēsturi, glorificējot pirmās Latvijas republikas politiku, tautsaimniecību un personālijas un devalvējot padomju laiku nozīmi Latvijas vēstures diskursā.

Padomju laiki tika pozicionēti kā piecdesmit zaudēti gadi, tāpēc viss, kas ar tiem saistījās, bija traucēklis Latvijas orientācijai uz Rietumiem (t. sk. ES, NATO, Šengenu). Tika pieņemti arī likumi, kas aizliedz atgādināt par šiem laikiem (piem., Latvijas PSR simbolikas aizliegšana, dažādu atceres dienu atcelšana, militāro sasniegumu devalvācija), bet tie, kas par tiem atgādina (piem., nepilsoņi, krievu pensionāri, kara veterāni), tiek klasificēti kā draudīgi elementi Latvijas suverenitātei vai vienkārši "frīki". Un gluži dabiski brīvās ekonomikas (globalizācijas) rezultātā tika mainīta arī cilvēku ikdiena, paradumi un tradīcijas.

Atmiņas vienmēr ir selektīvas un tāpēc atvērtas izmaiņām, ko rosina sociālas pārmaiņas, kurās pastiprina atsevišķas atmiņas vai veicina kolektīvo amnēziju.² Atmiņu represija par padomju laikiem var būt ne tikai nacionālās politikas sekas (Latvijas tuvināšanās Rietumiem), bet to var sekmēt arī pavisam privāti apstākļi, piemēram, šīs atmiņas ir ārkārtīgi nepatīkamas³ (izsūtījums Sibīrijā) vai tieši otrādi – cilvēks bijis režīma kolaboracionists⁴ (partijas darbinieks, VDK aģents un ziņotājs). Lai formētu latvisko identitāti "brīvā Latvijā" un mobilizētu latviešus pret tā dēvētajiem okupantiem (krievu imigrantiem un viņu pēctečiem), bija nepieciešams aizmirst to, ka mēs paši reiz

kaislīgi praktizējām komunisma ideoloģiju. Nacionālisma un nāciju veidošanās vēsture ilustrē to, ka identitātes veidošana pēc definīcijas iekļauj aktīvu (un bieži vien pie-spiedu) kolektīvo amnēziju.⁵ Tāpēc valsts centieni pievienot vērtību arvien jauniem notikumiem un personāžiem pirmā republikā (piemēram, piemineklis Konstantīnam Čakstem, bulvāris Zigfrīdam Annai Meierovicam) ir mēgināju-mi nostiprināt kolektīvo amnēziju par padomju laikiem, jo "katrā jauna simbola uzcelšana veicina kolektīvo amnēziju par pagātnes demolēšanu".⁶ Tātad – mēs aizmirstam ne tikai padomju laikus, bet arī to, cik aktīvi 90. gados iznīcinājām pierādījumus par šādu laiku esamību. Savā ziņā var teikt, ka mēs aizmirstam arī to, ka reiz centāmies aizmirst.

Līdz ar komunistisko ideoloģiju mēs aizmirstam arī tā laika sociālo ikdienu – to, kā strādājām, kā un kur atpūtāmies, ko ēdām un dzērām, kādas anekdotes stāstījām, ar kādām mašīnām braucām, ko skatījāmies kino un TV utt. Un par to mēs nestāstām arī nākamajām paaudzēm. Reti kurš vairs runā par pionieru nometnēm, sestdienas talkām, kolhoziem, 1. maija demonstrācijām, tautsaimniecības sasniegumu izstādēm, slepenām Rietumeiropas mūzikas balītēm, bumbu patvertnēm, gāzētā ūdens automātiem u.c. ikdienas parādībām un lietām, kas mūsdienu Latvijā vairs neeksistē.

Latviešu sabiedrībā nav populāri atcerēties un jauties nostalģijai par pagātni un jo īpaši padomju gadiem, lai gan ne visas atmiņas par tiem laikiem ir nepatīkamas. Taču vai padomju nostalģija apdraud latvisko identitāti? Nostalģija, ko Boima dēvē par "nozīmes patvērumu", netiecas rekonstruēt notikumu hronoloģiju, bet drīzāk vēlas tos aizmirst vai pārrakstīt, ignorējot laika lineāro attīstību.⁷ Tas palīdz stiprināt personiskos un nacionālos mītus, par kuriem ne vienmēr raksta vēstures grāmatās. No vienas pusēs, šī nostalģija grauj pašu vēsturnieku mēginājumus objektīvi atspoguļot vēsturi, bet no otras, tieši palīdz tiem saprast cilvēku attiecības ar izdzīvoto un iedomāto pieredzi

un to, kas cilvēkus saista pagātnē, jo "vairums no mums vēsturi izbauda kā nostalģiju".⁸ Un nostalģijai ir arī cieša saistība ar mūsu identitāti – tā sekmē identitātes nepārtrauktību,⁹ tāpēc var palīdzēt restaurēt gan nozīmes, gan identitāti. Tomēr ne vienmēr nostalģija ir saistīta ar pagātni, bet to gan var uzskatīt par pretošanos mūsdienu idejai par laiku, laikmeta vēsturi un progresu.¹⁰

Taču aizmirstībā nonāk arī pavisam nesenī laiki, piemēram, 1990. gadi. Iespējams, ir tikai nedaudz cilvēku, kuriem šis laiks – 90. gadu vidus – raisa pozitīvas emocijas, jo politiskais un ekonomiskais konteksts ir nesis vienu vilšanos pēc otras (piemēram, daudzu objektu apšaubāma privatizācija, "Bankas Baltija" krahs, ekonomiskā krīze, korupcija), tāpēc atmiņas par šo laiku, to skaitā privātās, tiek represētas. Šodien Latvijā daudzi politiskie un ekonomiskie notikumi izraisa *déjà vu* (vai *déjà vécu* jeb "jau pieredzēts") sajūtu un tas tikai apliecina, ka mēs neanalizējam pagātni, klūdas, morālo atbildību kolektīvi un individuāli, tā vietā izvēlamies aizmirst un mierīgi dzīvot tālāk.

Taču rodas jautājums, vai tieši tāpat nenotiks ar šo desmitgadi? Iespējams, latvietim piemīt "palimpētā identitāte" – tāda veida identitāte, kas pielāgojas pasaulei, kurā aizmiršanas mākslai ir tikpat liela vai pat lielāka vērtība kā atcerēšanās mākslai.¹¹ Tā ir identitāte, kurai drīzāk aizmiršana, nevis mācīšanās ir priekšnoteikums pastāvīgam derīgumam pasaulei, kurā arvien jaunas lietas un cilvēki ienāk un aiziet bez atskaņām un iemesla.¹² Latvijas sabiedrībai, kuru raksturo konsumisma un parādu kultūra,¹³ atmiņas ir saistītas ar patēriņanu. Ieslīgstot "nebeidzamā patēriņa preču kolekcionēšanā",¹⁴ arvien jaunas preces nomaina vecās, un atmiņas, kuras tradicionāli ir pievienotas precēm, izgaist līdz ar jaunu modes sezonu. Mēs aizmirstam pagātni un šīs represētās atmiņas aizvietojam ar masveidā tirgotām atmiņām, kuras patiesībā ir tikai iedomātas atmiņas, tātad daudz vieglāk aizmirstamas par izdzīvotajām.¹⁵

Latvietim ir grūtības ar "aktīvo aizmāršību" – selektīvo atcerēšanos, kas palīdz racionālizēt pagātni, lai atcerētos tikai šodienas dzīvei un nākotnei noderīgo. Nīčesprāt, aktīva aizmāršība garantē līdzsvaru starp to, ko zināt un ko nezināt, starp pagātnes atcerēšanos un aizmiršanu.¹⁶ Taču Latvijas centieni nostiprināt kolektīvo amnēziju veicina to, ka pagātne nevis tiek pārvērtēta un analizēta, bet vienkārši pamesta. Iespējams, latvieti var salīdzināt ar Nīčes govi – govs ir laimīga, jo tai nav pagātnes. Vienaldzība ir svēt-

laime,¹⁷ un laimīga dzīve ir iespējama bez atcerēšanās.¹⁸ Sekas tam ir paaudžu, kultūru ar tās paražām un ētosiem, izjušana no sociālās atmiņas.

1 Hyussen, A. *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford: Stanford University Press, 2003, 2.lpp

2 *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*. By: Delanty, G., Kumar, K. Sage, 2006, 215.lpp

3 Imanuels Velikovskijs savā grāmatā *Mankind in Amnesia* (1982) apgalvoja, ka jau kopš seniem laikiem kolektīvais cilvēka prāts cenšas aizmirst ik pa laikam notiekošās globālās dabas katastrofas, ja tās bijušas Joti šausminošas.

4 Lai saglabātu kolektīvo morāli, vinas apziņa tiek aizvietota ar kolektīvo amnēziju. Viens no spilgtākajiem piemēriem ir Japānas attieksme pret Otru pasaules karu.

5 Nelson, D. N., Neack, L. *Global Society in Transition: An International Politics Reader*. Kluwer Law International, 2002, 200.lpp

6 Boym, S. *The Future Of Nostalgia*. Basic Books, 2001, 108.lpp

7 Boym, S. *Common Places: Mythologies of Everyday life in Russia*. Harvard University Press, 1994, 285.lpp

8 Turpat.

9 Wilson, J.L. *Nostalgia: Sanctuary of Meaning*. Bucknell University Press, 2005, 10.lpp

10 Boym, S. *The Future Of Nostalgia*. xv.lpp

11 Bauman, Z. *Postmodernity and Its Discontents*. New York: New York University Press, 1997, 25.lpp

12 Turpat.

13 Pēc Centrālās statistikas pārvaldes (www.csb.gov.lv) datiem 2007. gadā inflācija Latvijā bija 14,1%, bet pēc AS "Baltijas Izaugsmes Grupa" pasūtījuma veiktajā pētījumā tiek uzrādīts, ka apmēram 4/5 Latvijas iedzīvotāju ir kreditsaistības.

14 Karlis Markss šādi raksturo kapitālistisko sabiedrības ražošanas un patēriņanas modeli savā grāmatā *Capital: A Critique of Political Economy*, Vol. 1, 125.lpp

15 Hyussen, A. *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. 17.lpp

16 Ramadanovic, P. *From Haunting to Trauma: Nietzsche's Active Forgetting and Blanchot's Writing of the Disaster*. University of New Hampshire, 2001, 1.lpp

17 Turpat.

18 *Memory from A to Z: Keywords, Concepts, and Beyond*. By Dudai, Y. Oxford University Press, 2002, 101.lpp

* Eseja publicēta žurnāla Fotokvartāls 2009.gada aprīļa numurā